

GENIUS LOCI

LASZLOVSZKY 60

edited by
Dóra Mérai
and

Ágnes Drosztmér, Kyra Lyublyanovics,
Judith Rasson, Zsuzsanna Papp Reed,
András Vadas, Csilla Zatykó

ARCHAEOLINGUA

Genius loci **Laszlovszky 60**

edited by

Dóra Mérai

and

**Ágnes Drosztmér, Kyra Lyublyanovics,
Judith Rasson, Zsuzsanna Papp Reed,
András Vadas, Csilla Zatykó**

Budapest 2018

The publication of this volume was generously funded by

ISBN 978-615-5766-19-0

© by the Authors and Archaeolingua Foundation

2018

ARCHAEOLOGUA ALAPÍTVÁNY

H-1067 Budapest, Teréz krt. 13

www.archaeolingua.hu

Copy editing and language editing: the editors

Layout: Zsanett Kállai

Map: Viktor Lagutov, Zsuzsa Eszter Pető, Mária Vargha, István Gergő Farkas

Front cover design: Eszter Bence-Molnár

Table of contents

Tabula gratulatoria	v
Kiadói előszó	vi
Publisher's Preface	viii
Köszöntő	x
Salutation	xi

Boundaries, Frontier Zones / Határvonalak, határvidékek

ALEKS PLUSKOWSKI – ALEX BROWN – SEWERYN SZCZEPANSKI – ROWENA BANERJEA – DANIEL MAKOWIECKI What Does a Frontier Look Like? The Biocultural Dynamics of the Lower Vistula Borderland in the Middle Ages	2
STEPHEN POW The Mongol Empire's Northern Border: Re-evaluating the Surface Area of the Mongol Empire	8
IAN WOOD Two Roman Frontiers and Their Sub-Roman Afterlife	14

Crossing Borders / Határokon át

SZAKÁCS BÉLA ZSOLT Gyulafirátót, avagy a rendi építészeti hagyományok átjárhatósága	19
CRISTOPHER MIELKE A Queen's Crusading Connections: Yolanda of Courtenay, the Fifth Crusade, and the Military Orders	25
BÁRÁNY ATTILA Angol keresztes a magyar végeken: Robert de Champlayn	28
CRISTIAN GAȘPAR Trespassing Pigs, Sons of Whores, and Randy Dogs: Marginalia on a Medieval Document from Caransebeș/Karánsebes	32
VADAS ANDRÁS A kecskeméti marhahajtók megpróbáltatásai és egy végvár jóllakott őrsége	38
LÁSZLÓ KONTLER Borders and Crossings: A Jesuit Scientist in the Whirlwind of Enlightened Reform	41
PAUKOVICS GERGŐ Hajszja az örök fiatalságért. Dr. Voronoff és a dübörgő 20-as évek	45
PINKE ZSOLT – STEPHEN POW A Gangesz-deltából a globális porondra: történeti ökológiai szempontok a kolera kórokozó (<i>Vibrio cholerae</i>) elterjedési területének átalakulásához	50
MARCELL SEBŐK Tangible Cultural Heritage: The Early History of Blue Jeans	55

Inhabiting the Landscape / Élet a tájban

SÓFALVI ANDRÁS	
A Barcaság határai és 13. század eleji településképe a Német Lovagrend adományleveleiben	60
NIKOLINA ANTONIĆ	
The Hospitallers' Estate of Čičan and its Neighbors: Spatial Analysis Yields New Information	64
ÜNIGE BENCZE	
The Abbey of Meszes: New Insights on the Site Location	68
MÓGÁNÉ ARADI CSILLA – MOLNÁR ISTVÁN	
Kísérlet a bárdudvarnok-szentbenedeki premontrei prépostság környezeti rekonstrukciójára	72
BEATRIX ROMHÁNYI	
Monasteries along the Danube	77
PUSZTAI TAMÁS – P. FISCHL KLÁRA	
A dél-borsodi síkság bronzkori és középkori településstruktúrájának összehasonlítása	82
VIZI MÁRTA	
Komplex régészeti kutatás egy egykori dél-dunántúli mezőváros területén	89
BATIZI ZOLTÁN	
Fagyosasszony és Kammerhof	95
PÁLÓCZI HORVÁTH ANDRÁS	
A középkori Kenderes településszerkezete	99
SZŐCS PÉTER LEVENTE	
Adatok Nagybánya és vidéke középkori egyházi topográfiájához	103
ZATYKÓ CSILLA	
Eltűnt berzencei malmok	108
SZABÓ PÉTER	
Középkori cseh erdőgazdálkodás a choustníki uradalom erdőszámadásainak tükrében	113
ANDREA KISS	
Before and After the Great Heat and Drought of 1540: Multiannual Trends of Grape and Grain Harvest Dates in the Vienna Hospital Accounts	117
LÁSZLÓ BARTOSIEWICZ	
“Kleine Fische, gute Fische” – But Sturgeon is Great	121
LYUBLJANOVICS KYRA	
Vad háziállat, házi vadállat: Számi rénszarvastartás a középkori és kora újkori Norvégiában	126
JUDITH RASSON	
Mountains in the Lifeways and History of Northern Macedonia	138
JEREMY MIKECZ	
Crossing the Abyss: The Apurímac Canyon at the Time of the Spanish Invasion of Peru (1533)	142

Busy Places / Nyüzsgő terek

PETROVICS ISTVÁN	
Újabb adatok Pécs késő középkori történetéhez	147
URBÁN MÁTÉ	
Lokális búcsújáró helyek a késő középkori Nyugat-Dunántúlon	151
BALÁZS NAGY	
The Marketplace of Csütörtök – A Local Market in Fourteenth-Century Hungary	156
KATALIN SZENDE	
The Sopron Fish Market	159
GERHARD JARITZ	
The Craftsman's Voice and Words in Late Medieval Austrian Urban Space	165

TABLE OF CONTENTS

ANA MARIA GRUIA Healthcare in Cluj in the Sixteenth Century: Overlapping Professions	168
ANA MARINKOVIĆ John Capistran's Mantle and the Early Propaganda of Franciscan Observant Cults in Dubrovnik	171
SABINA MADGEARU Ceremonial Space in Front of Medieval Buda: An Illuminated Fifteenth-Century French Vision	175
VÉGH ANDRÁS Óbuda látképeken	177

Layers of the Past / A múlt rétegei

KODOLÁNYI JUDIT Templomok és temetők a visegrádi Sibrik-dombon	181
ROSTA SZABOLCS Egy új lehetőség kapujában – tatárjárás kori védművek a Kiskunságban	186
BOTÁR ISTVÁN Árpád-kori edényégető kemence Csíksomlyón	193
PETAR PARVANOV Fire and Stone: Placing Flints in Graves in Late Medieval Kaliakra	197
GYARMATI JÁNOS Kumpi Wasi. Textilműhely egy inka tartományi központban	201
ZSUZSANNA PAPP REED Post It: Notes from Thirteenth-Century St Albans	207
VALERY REES The Salt of Genius: Marsilio Ficino on Food, Spices, and Nutrition	213
ROSSINA KOSTOVA The Mother of God Monastery near Varna, Bulgaria: More about Missionary Monasteries in Bulgaria in the Ninth and Tenth Centuries	217
DANIEL ZIEMANN The Imperial Abbey of Corvey in the Ninth and Tenth Century: At the Crossroads of Power	221
VIRÁGOS GÁBOR Kartal vagy Cyko? Kísérlet egy középkori nemesi család történetének rekonstruálására	226
TÓTH BOGLÁRKA – BOTÁR ISTVÁN A sepsikilyéni unitárius templom tetőszerkezeteinek kormeghatározása	244
RÁCZ MIKLÓS Egy tiszazugi újkori négyosztatú ház – Dokumentálás és építéstörténet	248

Objects beneath Our Feet / Tárgyak a föld alól

LANGÓ PÉTER A Tiszakeszi-Szódadombon talált kora Árpád-kori kereszt	254
RÁCZ TIBOR – NAGY BALÁZS Tatárjárás kori kincslelet Jászkarajenőről	258
SZENDE LÁSZLÓ Lehetett-e hadijelvény a csajági kereszt?	267
NÓRA UJHELYI Thoughts about Medieval Book Fittings from the Castle of Visegrád	270
MÁRIA VARGHA – THOMAS KÜHTREIBER Treasures of the “Lower Ten Thousand”? Hoards of Iron Objects	273

TABLE OF CONTENTS

K. NÉMETH ANDRÁS „Sarlóját ez okért bős fegyverré köszörülte” Késő középkori kiegyenesített sarló Kospa falu helyéről	280
MAXIM MORDOVIN A Collection of Fifteenth- and Sixteenth-Century Cloth Seals from Szolnok	285
TÜNDE KOMORI Ottomans in Pest in the Light of “Luxury” Ceramics: Four Cups from Kígyó Street	289
WICKER ERIKA A 17. századi rácszentpéteri kincslelet	294

Marking the Place / Helyek és jelek

CSERNUS SÁNDOR Keresztes családtörténet és kőbe vésett emlékezet	300
LŐVEI PÁL A pilisszántói keresztes kő legendája	305
MÉRAI DÓRA Sügérek a Nyárádméntén: Sigér Mátyás síremléke leporolva	311
VESZPRÉMY LÁSZLÓ A bambergi lovas szobra és Szent István	316
TAKÁCS MIKLÓS A pétervárad-tekiai reneszánsz kőfaragvány	321
ANNELI RANDLA What and Whom Should We Remember? The Case of the Teutonic Order’s Church and Castle in Pöide, Livonia	325

Heritage Sites, Sacred Places / Örökségi helyszínek, szent helyek

ALEKSANDAR PANTIĆ The Ambiguity of Heritage Interpretation: A Late Roman Tomb in Brestovik, Serbia	330
GYÖRGY ENDRE SZÓNYI Rocamadour: Monastic Center, Pilgrimage Place, Art Historical Interest, World Heritage Site	335
KATEŘINA HORNÍČKOVÁ A Penitent Judas Iscariot: An Exemplum of Christian Morals on the Eve of Hussitism?	339
JAMES PLUMTREE Buddha, Lenin, and the Prophet Muhammad Approaching the Landscape and Cultural Heritage of Issyk-Ata	343
ROBERT SHARP The Thames Estuary: The Cultural Heritage and Memory of the Thames Estuary at Southend-on-Sea	349
ESZTER SPÁT Constructing Religio-Ritual Heritage: The New Shrine of Shekhsê Batê in Khetar, Northern Iraq	353
ZSUZSANNA RENNER Delhi, Old and New: Changing Cityscapes and the Cultural Heritage of India’s Capital City	357
FELD ISTVÁN Pseudovár vagy történeti rekonstrukció?	364
ILON GÁBOR A velemi régészeti témaparkról	371
WOLLÁK KATALIN Örökség alapú fejlesztés Kölkeden	374

TABLE OF CONTENTS

Places of Memory / Az emlékezet helyei

JÁNOS BAK	
Nádor 20 Capriccio	380
SZENTPÉTERI JÓZSEF	
Pilistól Tételig. Elektronikus levélféle a 60 esztendőös Laszlovszky Józsefnek	382
RICHARD HODGES	
Scarlino in the 1980s, Forty Years On	386
KLANICZAY GÁBOR	
Egy hozzászólás Kremsben	390

A kecskeméti marhahajtók megpróbáltatásai és egy végvár jóllakott őrsége

VADAS ANDRÁS*

Nem egyszerű felsorolni a számos kutatási területet, amellyel Laszlovszky József az utóbbi évtizedekben foglalkozott. Ezért egyszerre könnyű és nehéz is olyan témát találni, amely illik egy hasonló születésnap ajándékhoz. Az utóbbi években levelezéseink és telefonbeszélgetéseink igen nagy hányada egy kötethez, az idén megjelent angol nyelvű középkori magyar gazdaságtörténethez kötődtek,¹ ezért egy részben ehhez, részben pedig egy, a különböző ünnepekhez kötődő, Jóska által is szigorúan elméleti szinten vizsgált eseményhez,² a lakomákhoz kapcsolódó rövid írással kívánok neki boldog születésnapot.

Az említett gazdaságtörténeti kötetben két jelentékeny tanulmány vállalkozott a középkori agrárium bemutatására. Az egyik az ünnepelt tollából származik,³ és a középkori mezőgazdaság kérdéseit tekinti át, míg egy Bartosiewicz László és kollégái által jegyzett írás az állattenyésztés főbb kérdéseit vizsgálta.⁴ Mindkét tanulmányban megjelenik egy, a magyar, a német és osztrák, újabban pedig olasz kutatás által vizsgált kérdés, a késő középkori és kora újkori Kárpát-medencei marhakereskedelem. A kereskedelem volumenére nézve az 1970-es és 1980-as években tett megállapításokhoz képest nemigen mutatott fel komolyabb eredményeket a kutatás. Az ekkor publikált munkák vámnaplók és más források segítségével feltérképezték a főbb marhahajtási útvonalakat is.⁵ Az útvonalak működtetéséhez szükséges társadalmi szervezetről ugyanakkor sokkal elnagyoltabb információkkal rendelkezünk, és a hajtás során jelentkező problémákról is csak kevés forrást publikált a kutatás. Az utóbbi időben mind az ünnepeltnek, mind számos olyan történésznek és régésznek, akik valamilyen módon a tanítványai voltak, felkeltette az érdeklődését, hogy vajon mi-

lyen táji és környezeti változások kapcsolhatók az extenzív marhatartáshoz és kereskedelemhez. Ezek legfontosabb része nyilván a marhatartás területéhez – főképp az Alföldhöz – kapcsolódik, ugyanakkor a hajtási útvonalak mentén szintén jelentékeny területek kapcsolódtak a marhák el látásához.

A marhahajtás az Alföldről a Nyugat-Dunántúl vagy a Csallóköz irányába, majd onnan tovább Nyugat-Európa felé nem kizárólag marhahajtó utakat igényelt. Számos kapcsolódó infrastruktúrális elem kellett ahhoz, hogy a marhák eljussanak az alföldi területekről a német és részben itáliai piacokra. Ezek közé tartoznak a különböző legelők, amelyeket útközben béreltek az állatok élelmezésére, átéjszakáztatására a hajtás során. Ezek viszonylag sűrűn helyezkedhettek el, hiszen napi 30–40 kilométernél nem tettek meg nagyobb távolságot a marhacsordák.⁶ Hasonló földek nagyrészt különböző földbérleti szerződésekből ismeretek, de a kapcsolódó infrastruktúra – fogadók, itatók, stb. – feldolgozása még várat magára. Ezen megállók biztosítása ugyanakkor, mint ahogyan arra néhány forrás alapján már felhívta a kutatás a figyelmet, nem volt zökkenőmentes. Egy, az 1630-as években keletkezett, s alább teljes szövegében közölt, a kecskeméti főbíró és a városi tanácstagok által írott levél is erre szolgál példaként.

A 17. század első harmadának végére a marhakivitel már jócskán túl volt a csúcán, és ebben komoly része volt az egyre növekvő szállítási problémáknak is. A levél címzettje Pálffy (II.) István (1586–1646), akit Kecskemét város vezetői mint Dunán inneni kerületi és bányavidéki végvidéki főkapitányt kerestek meg.⁷ A levélben megfogalmazott panasz szerint a Kecskemétről a Mátyusföldre hajtani kívánt marhákat Fótnál éjszakáztatták a hajtók, köztük egy megnevezett kecskeméti polgár, Pataki Gergely.⁸ Az éjszaka során rájuk törtek, megverték a marhát kísérőket, és hat bikát, egy tehenet és egy lovat elhajtottak.

* Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történeti Tanszék, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar; Középkortudományi Tanszék, Közép-európai Egyetem, Budapest

Sikerült megtalálni a magyar és részben rác teteseket, akik a több mint 60 kilométerrel távolabbi Buják végvárából származtak. A bujái végvár 1593-ig török kézen volt,⁹ majd ezt követően hetven évig magyar végvárként funkcionált; a 30 és 70 fő közötti őrségének ellátási nehézségeit több levél is említi.¹⁰ Amikor tehát a levelet Pálffy Istvánnak címezték a kecskemétiak, az ő parancsnoksága alá tartozó végváriak magyar kereskedők kárára vezetett portyáinak megfékezése a cél. Annak ellenére voltak ellátási nehézségei a bujái végvárnak, hogy a 17. század elejéig a stratégiai fontos erődítések közé tartozott.¹¹ Ezt követően, ahogyan az több tucat végvár esetében megtörtént, jelentősen csökkent a Haditanács anyagi ráfordítása, hisz a várnak is egyre jelentéktelenebb védelmi szerepe volt.¹² Alighanem ennek tudható be, hogy a végváriak már az 1630-as években is távoli portyákkal egészítették ki jövedelmüket.

A történet önmagában nem volna meglepő,¹³ bár a portya a szokottnál valamivel nagyobb távolságra zajlott – alighanem az Alföldről a váci rév felé vezető és a marhakereskedelemben mindig meghatározó útvonal mentén az év nagyobb részében biztos zsákmányra számíthattak. Ugyanakkor érdekes adalék lehet, hogy ezúttal kiderült, mi lett a zsákmány sorsa. A tetten érés sajátos módon zajlott, mert a faluban a levél utószavában említett rablókon túl megtalálták az elrabolt állatok egy részét is, szám szerint hármat. A négy fennmaradó marhát és a lovat ugyanakkor nem sikerült visszaszereznie a kecskemétiaknek, mert a levél szerint azokat addigra megették. A 250–300 kilogrammos állatok egy vagy két nap alatti elfogyasztása mindenképpen figyelemreméltó teljesítmény lenne az ekkoriban alig egy tucat végvári részéről. Szintén említésre méltó, hogy bár a keresztények számára a pápaság már a 8. századtól nem támogatta a lóhús fogyasztását, a középkorból is ismert hazai példákat követően¹⁴ a kora újkorban sem tűnik kivételesnek a ló húsának elfogyasztása.

Ugyan közel négyszáz év távlatából nehéz azt kideríteni, hogy vajon éppen egy születésnapot ültek-e a bujái várban, amelyhez kellett ez a kevés sült hús, mindenesetre remélem, Jóska hasonló szerény lakoma keretében üli meg születésnapját, mint amilyen a végváriak ünnepeltek valamikor 1638 egyik nyárestéjén.

Függelék

Bakos János kecskeméti főbíró és a kecskeméti városi tanács levele Pálffy Istvánnak
1638. augusztus 2. Kecskemét

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Bécs) Familienarchiv Pálffy Kt. 12. Arm. I. Lad. 5. Fasc. 2. Frustrum 44.

Az tekintetes és Nagysagos Groff Palfi Istvan Urunknak, Czaszar és Koronás Kirali Urunk eő felsegje feő Tanacsanak, Az Dunan inet levő Magiar Orszaghnak feő Generalis Kapitananak, Nekünk minenekben kegielmes Urunkk adassék ez levelünk kezeben alazatossan

Alazatos es engedelmes szolgulatunk ajanlása után, Isten szerelmes fiaert minden lelki testi jókat jo eghesseghet hoszszu eletet kivanunk megh adatni Nagodnak mint kegielmes Urunknak boldogul.

Nekünk mindenekben kedielmes Urunk Sok fe niomorusagunk s niavalaink vannak az ide ala lezzegő legheniek felől, melleiket Semmikeppen nem тұrhetenk, hagi Nagodnak hirrt ne tennenk, mert ha valahol talalnak bennünket, magunk szemeliebenis megh haboritanak lovainkat szem latomast el viszik, avagi ahol kaphattiak lopva is el viszik. Ha panaszt teszünk rajokis, ők bekevel maradnak de minket annak utanna ez mindiart fenyegetnek; Mostantis Varosunkbeli Uraink marhakat hajtottanak volna föl az Matius földere eladni. És Vacz mellet Fotnal¹⁵ be esteledven ot az fot halaszok az barommal, is azon ejel nemeli lezzegők török modon ökrökvel rajok ütötenek es három falka barom közzül választva vala jo hat ökröket egy meddű tehenet s egi lovat el hajtottanak, azon felühül az szolgakat ighen vertek. Az gazdak ez levelünk mutato Pataki Gergelt el küldöttek az ökrökh tudakozasara, es az tudakozas közben Bujakban rajok talalt. Az ökrökhben negiet megh ettenek az lovat is megh ettek. Harma oda maradot, Kapitani Urunkhoz akarvan panaszolni menni, eő urasagha hagi megh értette minenmű dologban jar, eleiben sem boczatotta. Mas többffele dolgokat sokakat cselekszenek, melleiket semmikeppen el nem alhatunk hanem pusztulasra jutu ighenünk. Kérjük alazatosan Nagodat mint Kegilmes Urunkat, hagi Nagod az ill

jelen hitvan czavargoktul mentsen megh bennűnket, hogi igi mýs az Nagod szarnia es oltalma alat megh maradvan bekesseghben, az Nagodat hozzank megh mutatot jo akarattiat engedelmességgel megh Szolglahassuk es köszönhessük.

Az szent Isten Nagysagodat eltesse (Nagodat) kedues jo eghesseghben sok esztendőkigh mind az Nagodhoz tartozokkal egietemben.

Datum Ægopoli die 2 Augusti Anno 1638
Ketskemeti Feő Biro
Bakos Janos
Esküt Tanaczaival egiűt,
örömet szolglanak Nagodnak

P.S. Bujkai Legienekh neuek melliekh az marhakat megh talaltak s kezekben kaptak, Pap Mihali, Fekete Bali, Turi Janosi, Foti Gyurka, Czorba Dani, ismet egy Racz legien, Palanki Sarkőzi Janos

Jegyzetek

- József Laszlovszky, Balázs Nagy, Péter Szabó és András Vadas, szerk., *The Economy of Medieval Hungary (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450)* (Leiden és Boston: Brill, 2018).
- Laszlovszky József, szerk., *Nyereg alatt puhítjuk...? : avagy vendéglátási szokások a honfoglaló magyaroknál és a rokon kultúrájú lovasnépeknél című 1996 október 10-11-i rendezvénysorozat Tudományos Konferenciájának tanulmányai* (Budapest: Országos Magyar Kultúra Baráti Társaság, 1997).
- József Laszlovszky, „Agriculture in Medieval Hungary,” in *The Economy of Medieval Hungary*, 79-112.
- László Bartosiewicz et al., „Animal Exploitation in Medieval Hungary,” in *The Economy of Medieval Hungary*, 113-165.
- A legfontosabb munkák: László Makkai, „Der ungarische Viehhandel,” in *Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450-1650. Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450 bis 1650. Die ostmitteleuropäischen Volkswirtschaften in ihren Beziehungen zu Mitteleuropa*, szerk. Ingomar Bog (Köln-Wien: Böhlau, 1971), 483-506., Othmar Pickl, „Der Viehhandel von Ungarn nach Oberitalien vom 14. bis zum 17. Jahrhundert,” in *Internationaler Ochsenhandel (1350–1750)*, szerk. Ekkehard Westermann (Stuttgart: Klett-Cotta, 1979), 39-81., István N. Kiss, „Die Bedeutung der ungarischen Viehzucht für Ungarn und Mitteleuropa vom 16. bis zum 18. Jahrhundert,” in *Internationaler Ochsenhandel*, 83-123. Később Harald Prickler és Gecsényi Lajos írásai foglalkoztak a kérdéssel, legújabban pedig: Andrea Fara, „Il commercio di bestiame ungherese verso la Penisola italiana tra tardo Medioevo e prima Età moderna (XIV–XVI secolo),” *Mélanges de l'École française de Rome – Moyen Âge* 127, no. 2 (2015), letöltve: 2018. július 31., <http://mefrm.revues.org/2709>
- Mészáros László, „Kecskemét gazdasági élete és népe a XVI. században,” in *Bács-Kiskun Megye Múltjából*, 2 (Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Levéltár, 1979), 58-287.
- Pálffy Géza, „Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században (Minta egy készülő főkapitányi archontológiai és „életrajzi lexikonból”),” *Történelmi Szemle* 39 (1997): 257-288., kül. 263, 271. Pálffy István szerepére az oszmán-magyar határterület kereskedelmében: Várkonyi Gábor, „Pálffy István érsekújvári főkapitány és a váci Musta basa levelezése,” in *Pálffyovci v novoveku. Vzostup významného uhorského šľachtického rodu. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 20. mája 2003*, szerk. Anna Fundárková és Géza Pálffy (Bratislava–Budapest: Spoločnosť Pro História–Academic Electronic Press, 2003), 63-73., illetve Várkonyi Gábor, *Ünnepek és hétköznapiak. Művelődés és mentalitás a török kori Magyarországon* (Budapest: General Press Kiadó, 2009), 52.
- Pataki megjelenik az 1630-as évek kecskeméti dézsmajegyzékeiben is: Iványosi-Szabó Tibor, szerk., *Írott emlékek Kecskemét XVII. századi nyilvántartásaiból 1. 1633–1700* (Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2008), 84, 86.
- Hegyí Klára, *A török hódoltság várai és várkatonasága*, I-III. (Budapest: História-MTA Történettudományi Intézete, 2007), II. 794-797.
- Takáts Sándor, *A magyar gyalogság megalakulása* (Budapest: MTA, 1908), 283. (1623), 285. (1625), 288. (1632), 290. (1652) és 294. (1656).
- Pl. Pálmány Béla, „Adatok a kézművesipari termékek és termények árucseréje történetéhez Nógrád vármegyében (1593–1731),” in *Fejezetek Szécsény történetéből* (Salgótarján: Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára, 2013), 304-322, kül. 319., Hausel Sándor, *Nógrádvár* (Nógrád: Nógrád Község Önkormányzata, 2000), 87., ill. Takáts Sándor, *A magyar gyalogság*, 79.
- A szécsényi seregszék jegyzőkönyve 1656–1661*, kiad. Szabó András Péter, bev. tan. Pálffy Géza (Salgótarján: Nógrád Megyei Levéltár, 2010), 94. 36. jegyz.
- Hasonlókra nagyobb számban, lásd: Illik Péter, *Török dúlás a Dunántúlon* (Budapest: WZ Könyvek, 2010).
- Bartosiewicz et al., „Animal Exploitation,” 120-121, 125, 128, 132, stb.
- E szó a sor elején szerepel, kettős kereszt jelöléssel.